بوونخوازیی سەباح ڕەنجدەر لە کتێبی (ئەزموون و شیعری بەگەرد) دا.. ڕێبوار سیوەیلی

1

سەباح ڕەنجدەر، شاعیری دیاری مۆدێرنیستی کورد، لە ڕێگەی نوێترین کتێبی "ئەزموون و شیعری بەگەرد" ، لەکۆڵینەوەیەکی قووڵ لە ڕۆحی شیعر لە بوونی مرۆڤدا دەخاتە ڕوو. ئەم بەرهەمە هەمەلایەنەیە، کە بە سەر چوار کتێبدا دابەشکراوە، پابەندبوونی قووڵی ڕەنجدەر بە فۆڕمی شیعری و پەیامی شیعرییەوە ئاشکرا دەکات، کتێبەکە وتار، هەڵسەنگاندن، ڕەخنە و باسەکانی لەسەر جەوهەری شیعر لە خۆدەگرێت. ئەم وتارەی من بە تیشک خستنە سەر کتێبی یەکەم: (ل: 11 تاکو: 224)، لە ڕوانگەی بوونخوازانەی پەیوەندی شیعر و بوون، لەلای ڕەنجدەر دەکۆڵێتەوە، کە ناڕاستەوخۆ بەچوونەکانی هەر یەکە لە بیرمەندانی وەك سۆرین کیێرکەگۆ (کیرکەگارد) و مارتن هایدگەر، سەبارەت بە گەمەی نێوان شیعر و ئەزموونی مرۆڤ و شوناس بە هەند دەگرێت.

2

شیعر وەک ڕەنگدانەوەی بوونی مرۆڤ

ڕەنجدەر بەم دەربڕە دەرگای تێگەیشتنی خۆیمان لەبارەی شیعر و مردنەوە بۆ دەکاتەوە: "مرۆڤ تەنیا لە مردندا کامڵە. شیعر بۆ من مردن بوو" (ل: 13). ئەم دێڕە وێڕای قووڵییەکەی، وەک سەرەتایەکی هەرەگرنگ بۆ تێگەیشتن لە دیدگای شیعریی ئەو، خۆی دەخاتە ڕوو. ئەم دێڕە ئامانجێکی سەرەکیی هزری بوونخوازییش دەگرێتەوە، کە تیایدا شیعر وەك داهێنان دەبێتە ڕەنگدانەوەی بوون و نەبوون لە هەمان کاتدا. دێڕەکە بنەمایەکی عیرفانیی زۆر قووڵی لە عیرفانی خۆرهەڵاتیی و خۆرئاواییدا هەیە: لەعیرفانی ئیسلامیدا، مەرگ تەنها ئەرکێکی ئاکاریی ڕۆحی نییە. بەڵکو لەوەش زیاتر وەستگەیەکی هووشیاربوونەوە و دانایشە . چونکە بەباوەڕی ئەوان مرۆڤ لەم دنیایەدا بەچەندین پەردە چواردەور دراوە، کە ناهێڵن ڕاستییەکان ببینێت: پەردەی نەفس، پەردەی جەستە، پەردەی دنیا و چەندانی تر. کاتێك مرۆڤ دەمرێ و ڕۆحی لەهەموو ئەو پەردانە ئازاد دەبێ، تەنها ئەوکات دەتوانێ ڕاستییە شاراوە و پەنهانەکان ببینێ. بنچینەی ئەم باوەڕەش قورئانییە: (لَّقَدْ كُنتَ فِي غَفْلَةٍ مِّنْ هَٰذَا

فَكَشَفْنَا عَنكَ غِطَاءَكَ فَبَصَرُكَ الْيَوْمَ حَدِيدٌ)، واتە: "تۆ لەمانە بێ هەواڵ بووی؛ وا پەردەمان لەسەر لادای، چاوت ئەمڕۆ زۆر بڕ دەکا" . واتە کە مردی ئەوکاتە پەردەکە لادەدرێ و بەم هۆیەشەوە چاوەکانی مرۆڤ تیژ و ڕوون دەبێتەوە و ڕاستییەکان دەبینێت. لەرێوە بیرۆکەی ئاوێتەبوون (فەنابوون)، تەنها تەرکە دنیایی نییە بەواتا ئەخلاقییەکەی، بەڵکو جێهێشتنی دنیای ساختە و پەردەشە. بۆیە گوتوویانە (بمرن پێش ئەوەی بمرن) ، واتە هەوڵبدەن لەڕێی ئاوێتەبوونەوە وزەی ناوەکی و گیانیتان بگەشێننەوە و بەکاربێنن، تا ئەوە ببینین کەکەسانی ئاسایی تەنها لەپاش مەرگیانەوە دەیبینن. بە واتایەکی دیکە، مردن قەبووڵ بکەن بۆ چوونە نێو جیهانی ئەودیو مەرگەوە، نەك ئەم مردنە دنیاییە ڕێگەی گەیشتنتان لێبگرێت و پێتانوانبێت بوون هەر ئەمەیە.

3

لە هزری بوونخوزایشدا مەرگ نوێنەرایەتی فۆرمێکی کامڵبوونی کۆتایی دەکات، کۆتاییەک، کە شیعر لە ڕێگەیەوە واتای ڕاستەقینەی خۆی دەدۆزێتەوە. چونکە شیعر لای ڕێنجدەر سەفەرێکە بەرەو ئەم کامڵبوونە، گەڕانێکی بەردەوامە بۆ تێگەیشتن و واتا لەم جیهانەکدا ،کە بە دڵەڕاوکێ و نادڵنیایی بوونخوازانە دەوری گیراوە، بەڵام شیعر جەنگاوەرێکی هەمیشەیی بەرگریکەرە لە مرۆڤ و بوون.
دەکرێ ئەم بۆچوونە لەگەڵ ڕوانگەکانی سۆرین کیەرکەگۆ (کیرکەگارد) بەراوورد بکرێن بۆ تێگەیشتن لە دژوازییەکانی بوون و ململانێی تاکەکەس بۆ گەیشتن بە ڕەسەنایەتی. کیەرکەگۆ، مردن وەک مەرجێکی پێویست بۆ ژیانێکی ڕەسەن دەبینێت، واتە مەرگ وەك کۆتایی نابینێت، هێندەی ئەوەی وەك هاندەرێك بۆ ژیانیکی پێویست و شایان تەماشای دەکات. ئەو لەو بڕوایەدایە، مادام مرۆڤ ئاگایی بە مەرگی خۆی هەیە و ئەوەش شتێکی بەڵگەنەویستە، کەواتە دەبێت ئەمە هانی بدات ژیانێکی ڕەسەنانە بژی. بە هەمان شێوە ڕێنجدەر شیعر بە ڕووبەڕووبوونەوە و تێگەیشتن لە ڕاستییە بوونخوازییەکان کەڵک وەردەگرێت و لەم ڕێگەیشەوە، خوێنەر هاندەدات لە ڕێگەی قووڵبوونەوە لە شیعر، واتایەك بۆ ژیانی خۆی بدۆزێتەوە. واتایەکی ڕەسەن.

4

پەیامی شیعر لە دنیای ئەمڕۆدا

ڕێنجدەر لە چوارچێوەیەکی هاوچەرخدا تیشک دەخاتە سەر توانای شیعر بۆ گەیاندنی ڕاستییە قووڵەکان سەبارەت بە بارودۆخی مرۆڤ. شیعر

وەک ئاوێنەیەک کاردەکات، کە ڕەنگدانەوەی ئەو هەست و ئەزموونە ئاڵۆزانەیە کە بوونی مرۆڤی مۆدێرن پێناسە دەکەن. لە جیهانێکدا، کە بە گۆڕانکاری خێرا و زۆریی زانیاری بارگاوی بووە، شیعر و جیهانبینینی شاعیران کەشێك بۆ بیرکردنەوە و خۆڕاگری پێشکەش دەکات. ڕەنجدەر شیعر وەک ئامرازێک بۆ ڕووبەڕووبوونەوە و تێگەیشتن لە قووڵترین لایەنەکانی بوونمان دەبینێت، بەم شێوەیە هاوسەنگییەک بە (ڕووکەش) و (کاتی)ی لە کولتوری ئەمڕۆدا دابین دەکات. وەکئەوەی پێمان بڵێت: بە هۆی شیعرەوە لە ژیانێکی ڕووکەش و کاتیی دوور دەکەوینەوە و ژیانیکی ڕەسەن و هەمیشەیی بەخۆمان دروستدەکەین. کیەکەگۆ، پاشانیش بە پەیڕەویکردن لەو، هایدەگەر لەو بڕوایەدا بوون مرۆڤی نێو کۆمەڵگەی مۆدێرن زۆر جار بوون و پرسیارە قووڵەکانی بوونی لەبیر کردووە، یان پشتگوێیان دەخات. ئەمەش دەبێتە هۆکاری هاتنەئارای بوونێکی ڕووکەش و ڕواڵەتگەرایانە. ڕەنجدەر لە پەیوەندیی بەم بیرۆکەیەوە، دەیەوێت لە ڕێگەی شیعرەوە بەرپەرچی ئەو ساتەوەختە بداتەوە کە تیایدا مرۆڤ بوونی خۆی لە بیر دەکات و تەسلیم بە ڕووکەشی و شتە کاتییەکان دەبێت.

5

دووبارەکردنەوە و داهێنان لە شیعردا

ڕەنجدەر لە جیهانبینییە شیعرییەکەیدا هاوسەنگی لە نێوان نەریت و داهێناندا دروست دەکات. دان بەو ڕەنگ و ڕیشە مێژوویی و کولتوورییەدا دەنێت، کە شیعرەکەی لێیەوە سەرچاوە دەگرێت (بۆ نموونە لە ڕێگەی زمانەوە). بەڵام پابەندە بە نوێکردنەوە و فراوانکردنی سنوورەکانی شیعر. دووبارەبوونەوەی هەندێک مۆتیف و تەوەرە وەک ڕێگەیەک بۆ دروستکردنی بەردەوامیی و قووڵی ڕۆڵ دەگێڕێت، لە کاتێکدا ڕێبازە داهێنەرەکەی بە فۆرم و زمان یەخانگیری چاوەڕوانیی و تێڕوانینەکانی خوێنەر دەبێتەوە. یەخەی خوێنەر دەگرێت بۆ نێو فۆرمی زمانییدا بچێتە ناو ناوەڕۆک و پەیامەوە، نەك پەیام بکاتە ناوەڕۆك. ئەم دینامیکییەی نێوان دووبارەبوونەوە و داهێنان، شیعری ڕەنجدەر، یان تێگەیشتنی ڕەنجدەر لە شیعر زیندوو و پەیوەندیدار دەکات، بەردەوام خۆی نوێ دەکاتەوە و خوێنەر بانگهێشت دەکات بۆ بەشداریکردن لە دیالۆگێکی هەمیشە پەرەسەندوودا. ئەمەش چ لە ئاستی بەرهەمهێنانی دەق و چ لە ئاستی مانیڤێستە شیعرییەکانیدا. لە ڕاستییدا د[illegible]کی زیادەی لەم کتێبەدا نەنووسیوە، بەدەر بێت لە هزرین و تێڕامان. ناڵێم ڕەنجدەر فەیلەسووفی شیعرە، بەڵام هیچ دیدێکی بۆ شیعر نییە لە دەرەوەی ڕوانگە فەلسەفییەکان. ئەو خۆی لە هزرینی شیعرییدا دووبارە

دەکاتەوە، دوو-بارە خۆی هەڵدەگرێتەوە و کەچی داهێنانی پێدەکات. ئەمەش تایبەتمەندیی شاعیری بیرکەرەوەیە. من ئەمە پێش مەرگی ڕەنجدەر دەڵێم، تا نەبم بەو کەسەی لە پاش مەرگیی پێیدا هەڵبڵێم چونکە ئەوەی درۆیە لەگەڵ خوێنەر و لەگەڵ شاعیر و لەگەڵ خۆشم.
ڕەنجدەر هەموو ژیان و نووسینی دوو-بارەیە، ئەو هەمیشە لە هەوڵی خۆ-دووبارەکردنەوەیەدا، واتە خۆناسینەوە و خۆ قەبووڵکردنەوە و خۆپەسەندکردنەوەدایە، بەڵام هەرگیز هەمانگۆ و هەمانکەس و هەمان شاعیر نییە. شیعر و جیهانبینی شیعری ئەو هەردەم لە بوون بەوەدایە کە دەبێت ببێت، نەك ئەوەی کە هەیە. ڕەنجدەر خۆی دروستدەکات، نەك درووستکراوێك بێت.

6

زەیین و شیعر

زەیین و شیعر لە دەق و تێگەی ڕەنجدەردا بۆ شیعر، پەیوەندییەکی نزیکیان هەیە. شیعر وەک ڕێگەیەک بۆ گەڕان و تێگەیشتن لە سروشتی ئاڵۆزی زەیین دەبینێت. شیعر وەک پردێک لە نێوان هۆشیاری و نائاگاییدا کار دەکات و ڕەنجدەر لە ڕێگەی شیعرەکانییەوە هەوڵدەدات چینە شاراوەکانی هۆشیاری ئاشکرا بکات. ئەمەش شیعرەکەی دەکاتە جۆرێک لە گەشتێکی دەروونی کە خوێنەر بانگهێشت دەکرێت بۆ لێکۆڵینەوە لە قووڵترین لایەنەکانی دەروونی خۆی. ڕەنجدەر بە کەڵک وەرگرتن لە زمان و پێکهاتەی تایبەتی شیعر و فۆرم، توانی ئەزموونێک دروست بکات، کە هەم لە ڕووی فیکرییەوە یەخانگیرییە (تەحەددا) و هەم لە ڕووی سۆزدارییەوە دەوڵەمەند.

7

خۆناساندن لە ڕێگەی شیعرەوە

بۆ ڕەنجدەر شیعر ڕێگایەکە بۆ خۆناساندن و خۆناسینەوە و خۆهەڵگرتنەوە. دەشتوانین بڵێن ڕێگایەکە بۆ خۆ هەڵبژاردن. لە ڕێگەی شیعرەوە هەوڵدەدات لە پێوەندی لەگەڵ جیهانی دەوروبەریدا لە خۆی تێبگات و پێناسەی خۆی بکات. شیعر دەبێتە ئامرازێک بۆ گەڕان و خستنەڕووی شوناسی خۆی، چ وەک تاکێک و چ وەک بەشێک لە چوارچێوەیەکی کولتووری و مێژوویی گەورەتر. هەر ئەمەش واتای ئەو دێڕەی سەرەتا کە گوتبووی “شیعر بۆ من مردن بوو ”، تەواو دەکات. ئەم جەختکردنەوەیە لەسەر شوناس دەکەوێتە ناوەندی کارەکانی ڕەنجدەرەوە. ڕێگەی پێدەدات لە نێوان ئەزموونی کەسیی و یادەوەری بەکۆمەڵدا ڕێکات، بەمەش تێگەیشتنێکی قووڵتر لە بوونی خۆی دروست دەکات.

8

ڕەنجدەر چەندە شاعیرێكی تەریك و گۆشەگیر و قونجەنیشینە، ئەوەندەش لە ڕێگەی خوێندنەوەی هەموو شاعیرانی دیكە و بەرهەم و بەدواداچوونەكانییەوە كۆمەڵایەتیی و تێكەڵە و خۆمانەیە. ڕەنجدەر زۆر كەم دەچێتە سەر شەقامی شار و گەڕەك، بەڵام هەمیشە لە سەر توولەڕێ و لاڕێ و شاڕێی شاعیرانی دیكەیە. من هەرگیز نەچوومەتە ماڵی، یەك جار نەبێت لە گەراجی ماڵەكەیدا چایەكمان خواردەوە، كە دوو مامۆستای دیكەیشی لێبوون. بەڵام هەمیشە لە باخچەی گەڕەكەكەیان یەكترمان بینیوە، لەوێش یان تێبینی لە بارەی كتێبەكمەوە داومەتێ، یان سەرچاوی پێناساندووم، یان كتێب و دیوانی شاعیرانی پێشكەش كردووم. هەرگیز لە دەرەوەی شیعر و جیهانبینی شاعیرانە قسەمان لەسەر كەس نەكردووە. ڕەنجدەر گۆشەگیر و لاچەپە، بەڵام بێ ئاگا و ڕیزپەڕ نییە. یەكێكە لە دەروەستترین شاعیرەكان سەبارەت بە بوونی شیعرییانەی كورد. هەر لەم كتێبەیدا ئاوڕی لە بیست شاعیر داوەتەوە، لەبارەی بیست دیوانە شیعرییەوە نووسیوەتی و نامەی بۆ چەندان شاعیری كورد نووسیوە. كۆمەڵگەی ڕەنجدەر كۆمەڵگەی جیهانە كۆمەڵایەتییەكە نییە، هێندەی ئەوەی كۆمەڵگەی جیهانە شیعرییەكەیە.

9

ڕەنگە هۆكاری ئەمەش ئەوە بێت، كە ڕەنجدەر دنیای كۆمەڵایەتی بە جیهانێكی پڕ كێشە دەبینێت، بەڵام دنیای شیعر بە چارەسەر. بیروڕاكانی ڕەنجدەر لەبارەی هەوراز و نشێوە ناڕێك و پێكەكانی ژیان، كە لە لاپەڕەی (١٨)دا دەخوێنینەوە: "هەست دەكەم ژیان كۆمەڵێك هەوراز و نشێوی ناڕێكی هەیە، دەمەوێت لەم هەوراز و نشێوە ناڕێكانە ڕزگارم بێت". مەبەستی ئەوەیە لە ڕێگەی شیعرەوە، خواستی دۆزینەوەی ئارامییەكی قووڵتری بۆ ژیان و بوون هەیە. واتە گەیشتن بە سەقامگیری لە ڕێگەی شیعرەوە. ئەم هزرینە جەخت لەسەر هەوڵەكانی دەكات بۆ بەكارهێنانی شیعر وەك ئامرازێك بۆ گەشتكردن بەناو ئاژاوەگێڕییەكانی ژیاندا و دۆزینەوەی واتا لەناو ئەو شتانەی كە بەڕواڵەت بێمانان. ئاماژە بە گەڕانێكی بوونخوازانە بۆ هاوسەنگیی و هارمۆنی دەكات، كە لە كارەكانیدا پەرەی سەندووە.

10

جگە لەوەش، ڕەنجدەر لە سنووری نێوان ڕاستیی و داهێنان لە شیعردا دەكۆڵێتەوە، وەك خۆی تێبینی دەكات: "هیچ جیاوازییەك لە نێوان ڕاستیینەی گەورە و داهێنانی گەورەدا نییە"(ل: 30). ئەم لێدوانە

خوێنەر ڕووبەڕووی یەخانیگریی نێوان واقیع و خەیاڵ دەکاتەوە. من هەتا ئەو جێیەی شارەزایەکی سادەی فەلسەفە بم، هیچ فەیلەسووفێك ناناسم ئاوا گوزارشی لە پەیوەندیی نێوان ڕاستەقینە و داهێنانی گەورەدا کردبێت، جگە لە ئەدۆنیس. ئەدۆنیس بڕوای وایە و منیش بە هەمان شێوە: کە "هیچ شاعیرێکی گەورە نییە لە هەمان کاتیشدا فەیلەسووفێکی مەزن نەبێت". هەروەها ڕەنجدەر پێشنیازی ئەوە دەکات هێزی شیعر لە توانایدایە ڕاستییە قووڵەکان دروست و ئاشکرا بکات بەشێوازێکی داهێنەرانە. ئەم ڕوانگەیە تێگەیشتنێک لە شیعر وەک ئامرازێک بۆ گەڕان و بنیاتنانی واقیع دەخاتە ڕوو، نەک تەنها ڕەنگدانەوەی واقیع.

11

ئەنجام

"ئەزموون و شیعری بێگەرد"ی سەباح ڕەنجدەر، بە تایبەتی کتێبی یەکەم، بەرهەمێکی قووڵی بوونخوازانەیە کە لەڕێیەی شیعر لە بوونی مرۆڤدا دەکۆڵێتەوە. وشەی "بێگەرد" لەم گوزارەیەی ڕەنجدەردا هەمان واتای "ڕەسەن"ی هەیە. ڕەنجدەر لە ڕێگەی خستنەڕووی بیرۆکەی مردن لە پێناوی شیعردا، ئەزموون، هەستەکان و خۆناسینەوە، جیهانبینییەکی شیعریی دەوڵەمەند و پێکداچوو، دروست دەکات، تاکو خوێنەر بانگهێشت بکات بۆ بەشداریکردن لە دیالۆگێکی قووڵدا سەبارەت بە بوون و واتای ژیانی مرۆیی. کارەکانی ئەو نیشان دەدەن کە چۆن شیعر دەتوانێت وەک ئامرازێکی بەهێز بۆ تێگەیشتن و گەشتکردن بە جیهانی مۆدێرندا مامەڵە بکات، هەروەها چۆن دەتوانێت پردێک لە نێوان تاک و گەردوون دروست بکات. ڕەنجدەر بە هاوسەنگی خۆی لە نێوان نەریت و داهێناندا، توانی پەیوەندی و گرنگی شیعر لە دیمەنی کولتووری ئەمڕۆدا نوێ بکاتەوە.

12

ڕەنجدەر نەک هەر شاعیرێکی لێهاتوو بەڵکو خوێنەرێکی زۆر باش و کەسێکی زۆر ئارامە. ئەم هێمنییە بە ڕوونی لە شێوازە ئەبستراکتەکەیدا ڕەنگ دەداتەوە، کە وەک ڕەنگدانەوەیەکی بێدەنگ بەڵام قووڵ لە ژیاندا دەردەکەوێت. توانای هەڵمژینی و پرۆسەسکردنی بیرۆکە و هەستە ئاڵۆزەکان، قووڵایی و دەنگدانەوەیەکی تایبەت بە شیعرەکانی دەبەخشێت، کارەکانی هەم لە ڕووی فیکرییەوە چالاک و هەم لە ڕووی سۆزدارییەوە. هەر بۆیەشە ئاستی هزرینی شاعیرانەی ڕەنجدەر هاوسەنگە لەگەڵ ئاستی بەرهەمهێنانی دەقی شیعریی ئەودا. من درەی لەگەڵ ناکەم، بەخۆم زیاتر چێژ لە یەکەمیان وەردەگرم، چونکە

لێیەوە فێردەبم تێدەگەم ئەم زمانە کوردییە دەتوانێت تا کوێ لەبارەی شیعرەوە قووڵ بێتەوە. ڕەنجدەر ئوستازی ئەم بەخەدا ڕۆچوون قووڵبوونەوەیەیە، چ لە ئاستی کولتووری و چ لە ئاستی ئەدەبییدا.

هەولێرێ حەیاتەکە
22/7/2024
ڕێبوار سیوەیلی